

Article Ouderschap en Ouderbegeleiding 2003
Gepubliceerd in Ouderschap & Ouderbegeleiding
6,3: 229-240, 2003.

'Vragenlijsten over gezin of opvoeding kunnen de oudervaardigheid schaden'; argumenten voor een waarschuwingsticker

©Alice van der Pas

Samenvatting

Vragenlijsten over gezin of opvoeding moeten worden voorzien van een sticker met bovenstaande waarschuwing, meent de auteur, want ze bevatten schadelijke ingrediënten voor ouders en ouderbegeleiding.

Na een inleiding waarin zij haar scepsis ten aanzien van deze vragenlijsten introduceert, behandelt ze praktisch-ethische bezwaren van het gebruik ervan in ouderbegeleiding. Het gebruik van vragenlijsten behelst een wijze van communiceren die inherent ouder-onvriendelijk is. Maar ook beïnvloeden de opzet en de theoretische achtergrond van deze lijsten de sensitiviteit van de hulpverlener ten aanzien van ouders in nadelige zin. De lijsten dragen een naïeve visie op ouderschap en opvoeding uit en ze versmallen het taalgebruik en het denken van de hulpverlener. Alles bijeen voldoende 'bijwerkingen' om een waarschuwingsticker te plakken op elke 'ouder-vragenlijst'.

Een lijst van de hieronder genoemde vragenlijsten, met bijbehorende bibliografische gegevens, staat aan het eind van het artikel.

Trefwoorden: vragenlijsten, ouderbegeleiding

Alice van der Pas PhD, MSW is opleider ouderbegeleiding en publiciste

Inleiding: algemene bezwaren van 'ouder-vragenlijsten'

Vragenlijsten als potentieel obstakel voor ouderbegeleiding

Vragenlijsten kunnen een obstakel zijn voor ouderbegeleiding, schreef ik naar aanleiding van het toenemend gebruik om ouders vragenlijsten toe te sturen nog voordat zij één hulpverlener hebben gezien (Van der Pas, 2000). Ik maakte toen badinerende opmerkingen over vragenlijsten die dommig zijn, en dat ze iets stiekems aankleeft, iets contactgestoords, enzovoort. Ik doe die uitlatingen hier nog eens over, maar nu grondiger en in alle ernst. Het zijn even zovele uitwerkingen van het idee dat er relatieboodschappen worden meegezonden met

elke vragenlijst. 'Men kan niet níet communiceren', hebben we allemaal van Watzlawick, Beavin & Jackson (1967) geleerd. Ook een ouder-vragenlijst is nooit 'alleen maar een vragenlijst', maar een manier van communiceren met ouders. Hij vertelt hun impliciet hoe de hulpverlener en de instelling hen zien, en wat voor soort relatie er tussen hen zal bestaan. Met mijn wantrouwige commentaar op ouder-vragenlijsten die zo onschuldig ogen en zulke empathisch klinkende vragen kunnen stellen, hoop ik bij de lezer gepaste argwaan te wekken ten aanzien van het fenomeen als zodanig.

Ouder-vragenlijsten verwachten geen eigen denkwerk van de invuller

Ouders ergeren zich soms aan in hun ogen irrelevante herhalingen binnen een vragenlijst, het ongenueanceerde van de vragen en de beperkte antwoordmogelijkheden. Bij het belastingbiljet – óók een vragenlijst – staat nog wel eens: 'Indien u vraag 13 met nee beantwoordt, ga dan direct door naar vraag 19'. De gemiddelde ouder-vragenlijst vraagt echter dóór ook als het antwoord op vraag 13 een reeks volgende vragen overbodig maakt. Neem, bijvoorbeeld, een ouder die plezier heeft in een kind en die de NVOS (3^e versie, 1989) invult. Aan het item 'plezier' zijn vijf vragen gewijd. De eerste daarvan luidt: 'Meestal hebben en ik het heel fijn met zijn tweeën'. De ouder die daarop van ganser harte positief antwoordt, krijgt toch verderop, tussen andersoortige vragen door, ook nog vier andere vragen over 'plezier' te beantwoorden: 'Omgaan met geeft me veel voldoening', 'Als ik aan mijn kind denk, voel ik me gelukkig', 'Ik kan erg genieten van ...', en de omgekeerde vraag: 'Zoals het nu is tussen en mij hoeft het voor mij niet meer'. Zo hoopt de lijst de ouder natuurlijk een antwoord te ontlokken dat het eerste iets nuanceert, maar de ouder voelt zich een domme figurant in andermans scenario. Ouders ondergaan het gevraagd zoals de meesten onzer de bloeddrukmeter van de huisarts ondergaan: als iets waar we geen verstand van hebben en waarover wij niets kunnen of mogen vertellen. De hier bedoelde vragenlijsten pretenderen dan ook iets te ontdekken waar ouders zelf geen verstand van hebben, en de ernst van het aanmeldingsprobleem beter te bepalen dan ouders zelf kunnen. De lijst weet het beter. Als dus de CBCL (strikt genomen geen *ouder*-lijst maar bedoeld om *kindergedrag* te classificeren) constateert dat moeder 'overrapporteert', zoals dat heet, (zij ziet het probleem ernstiger dan vader, kind en school het zien), dan is dat een probleem te meer op moeders conto, en de conclusie 'dat het toch wel meevalt met het probleem' van het kind is een reden te meer voor haar om te twijfelen aan haar capaciteiten als moeder. De CBCL kan niet méér dan verduidelijken hoe het kind er voor staat, maar leidt intussen wel de aandacht weg van de inkleuring van het probleem door ouders, zoals die tot uiting kan komen in overrapportage. Om die inkleuring tot zijn recht te laten komen is een ouderbegeleider nodig die alert is op het beperkte blikveld van vragenlijsten.

Ouder-vragenlijsten nodigen uit tot zelfbeschuldiging

De vragenlijsten die ouders krijgen toegestuurd of voorgelegd gaan natuurlijk niet over hoe vaak en hoe graag ze met de kinderen naar De Efteling gaan, maar ze bevragen het allerbelangrijkste in hun leven: hun kijk op, gevoelens over, aanpak van of interactie met een kind. En hoe de onderzoeker het ook wendt of keert, en in hoeveel ontwijkende bochten de 'instructie voor ouders' zich ook draait, ouders worden door een ouder-vragenlijst getest als opvoeder en uitgenodigd om zo nodig zichzelf aan te klagen. Op elke vraag zijn namelijk drie tot vijf antwoorden mogelijk, en minstens één daarvan velt een ongunstig

oordeel over jezelf. Dat 'negatieve' einde van de schaal behelst dus ware gewetenskwesties: of jij als moeder of vader je kind soms/vaak/nooit een compliment geeft; of je het wel/niet leuk vindt om het kind aan te raken; of je wel/soms/nooit geniet van dat kind; en of je kunt ontkennen, dan wel moet toegeven, dat je wel eens denkt: 'Had ik dit kind maar nooit gekregen'. Voor het geval ouders dat nog niet wisten, vertellen de vragen dus ook dat je als ouder complimenten hoort te geven, je kind graag aan hoort te raken, van ze genieten en dat je ze absoluut niet kwijt wilt. Elke keer dat een ouder aanstreept 'meestal niet' of 'nooit', of toegeeft wel eens te hebben gedacht 'Had ik maar..' dan is dat dus een pijnlijke bekentenis.

En ongeacht wàt de ouder aankruist, het is een uitspraak over zichzelf, over het kind, over hun relatie èn over zichzelf *als ouder*.

Ouder-vragenlijsten hebben van zichzelf iets stiekems

Laten we elkaar en ouders niet voor de gek houden: ouder-vragenlijsten zijn er om uit te vogelen of en hoe ouders dysfunctioneren. Die agenda wordt echter verhuld door de namen van de lijsten en door de formulering van de vragen. Door een slimme combinatie van onschuldig klinkende vraagjes en de abracadabra van codering en bewerking moet een vragenlijst nieuwe informatie produceren over de invuller: 'Gô, dat wist ik niet, maar het klopt wel een beetje'. De invuller bevroedt doorgaans wel dat er zoiets staat te gebeuren, waar de lijst ongeveer over gaat en wat hem aan slecht nieuws kan wachten. Bij vragenlijstjes in 'Ouders van Nu' is dat geen probleem. De lezer kan erop vertrouwen dat die niet leiden tot een uitkomst als 'u bent een zwaar-verwaarlozende moeder', maar als *cliënt*-ouder weet je dat niet zo zeker. Je bent al min of meer de controle kwijt over iets wat je in de hand hoort te hebben, de opvoeding van je kind, en dan is daar opeens een vragenlijst. Wat is precies de bedoeling? Waar precies gaat hij over? Hoe erge dingen kunnen eruit komen? En is het nou een vragenlijst, of een test? Je weet slechts dat je noch jezelf, noch die zogenaamde vragenlijst vertrouwt. Misschien vul je precies het verkeerde in en komt er iets negatiefs uit dat helemaal niet waar is. Of iets nog negatievers dat wèl waar is! Hulpverleners hebben weet van die angsten en leggen ouders dan ook nooit een vragenlijst voor waar boven staat 'Vragenlijst Dysfunctioneel Ouderschap'. Al is het de bedoeling van elke opvoed-vragenlijst om al wat er dysfunctioneel is aan *ouders* op te sporen, ze heten 'gezinsvragenlijst' of 'ouder-kindinteractie-vragenlijst', 'ouderlijke stress index' of vragenlijst voor 'de opvoedingssituatie'. Een vraag die volgens de Vragenlijst voor Gezinsproblemen 'alleen over uw kinderen gaat', zoals 'Ik weet niet goed wat de kinderen de hele dag doen' gaat wel degelijk over de *ouders* en over toezicht en aandacht. Dat het er niet wordt bijgezegd is niet uit mededogen, maar om ouders niet kopschuw te maken, en om te voorkomen dat ze sociaal-wenselijke antwoorden geven en zich voordoen als top-ouders.

Heel subtiel is de onuitgesproken agenda verwerkt in de OKIV. Deze bevat vragenlijsten voor elk van de ouders over elk kind, en andersom. De vragenlijsten voor de ouders stellen vragen die bijna zonder uitzondering iets zeggen over de ouder zelf: 'Als ... niet doet wat ik zeg, zie ik dat meestal door de vingers'. Deze ouder durft, kan, wil of mag aan dit kind geen grenzen stellen, denk je. Vergelijk de daarmee corresponderende vraag op de lijst voor het kind: 'Wat mijn moeder ook zegt, ik doe toch mijn eigen zin'. Ook het antwoord daarop zegt iets over de ouder. Beide vragen suggereren eerder een machteloze of verwennende *ouder* dan een moeilijk *kind*. Ook het positieve 'Ik lach vaak met mijn vader' zegt méér over de ouder dan over het kind. De kinderlijst bevat bovendien expliciet-

negatieve vragen zoals 'Mijn moeder begrijpt mij niet zo goed'. Door de bank genomen worden kinderen bijna uitgenodigd tot negatieve uitspraken over ouders, en pakken antwoorden van ouders bijna altijd ongunstig uit voor henzelf. Wanneer ouders 'Ik vind het leuk om ... aan te raken' niet uitgesproken positief beantwoorden, met 'bijna altijd' of 'vaak', zitten ze al in de foute hoek. 'Soms' je vader vervelend vinden pakt minder ongunstig uit voor het kind dan voor vader, maar 'soms' het niet leuk vinden om je kind aan te raken klinkt ongunstig voor de ouder.

Ouder-vragenlijsten draaien om de hete brei heen

Bangheid speelt een grote rol bij vragenlijstengebruik. Ouders zijn bang door de mand te vallen als slechte ouder; hulpverleners aarzelen om hardop te zeggen wat ze (menen te) weten nadat ouders een vragenlijst hebben ingevuld; de vragenlijsten zelf weerspiegelen het ongemak van alle betrokkenen en draaien bereidwillig mee om de hete brei heen..

De meest courante vragenlijsten lijken net zo min raad te weten met rare of moeilijke ouders als menige hulpverlener. Ze gaan uitvoerig in op overmatig dan wel onvoldoende streng zijn van ouders, op te veel of te weinig aandacht, op communicatieproblemen en op de hoeveelheid zorg die kinderen krijgen, maar met uitzondering misschien van de NVOS vermijden ze de echte 'hot issues', te weten mishandeling, misbruik en verwaarlozing. Van Lawick (1998), gespecialiseerd in therapie met gezinnen waar geweld voorkomt, stelt dat het met paren en ouders zaak is om dergelijke onderwerpen zo spoedig mogelijk en zeer expliciet ter sprake te brengen. Niet éérst mensen op hun gemak stellen dus, of 'aan de relatie werken'. Zij pleit voor 'gebruik maken van de spanning waarmee mensen voor het eerste gesprek komen en invoegen door goed op hun problemen in te gaan. Ze komen immers niet voor hun hobby's ... Als [geweld e.d.] in het eerste gesprek níet op tafel komen blijft er een grote spanning hangen. Elke keer zullen ze zich afvragen of "het" nu zal uitkomen. ... Soms wordt er lang om de hete brei heen gedraaid. Concreet doorvragen blijkt de beste strategie. ... Onze ervaring is dat dit eerder oplucht dan dat mensen ervoor weglopen' (p.32). Alle gepraat over andere zaken heeft geen zin, stelt zij, zolang de situatie thuis niet veilig is voor alle betrokkenen. Met dit argument verantwoordt zij ook tegenover cliënten waarom ze er meteen over begint.

Moet je dan ouders onmiddellijk na de kennismaking en na presentatie van het aanmeldingsprobleem met dit soort vragen confronteren? Ja. En omdat ik te goed weet hoe verleidelijk en hoe makkelijk het is om toch eerst over andere onderwerpen te beginnen, zou ik híervoor een vragenlijstje geen slecht idee vinden: een zeer korte lijst die je na uitleg samen met ouders en mondeling doorneemt. Hij vraagt niet slinks maar direct en onomwonden naar verwaarlozing, mishandeling en misbruik: 'slaat u uw kind wel eens: elke dag / vaak / soms / zelden / nooit', en zo voort. Er wordt niets opgeschreven, maar de dingen worden hardop bij hun naam genoemd. Dit helpt zowel ouder als hulpverlener om vervolgens onbeschroomd over ook de heikelste zaken van gedachten te wisselen.

Een andere niet-bange vragenlijst is de 'Parents' Needs Survey' (Seligman & Darling, 1989) voor ouders met een gehandicapt kind. Hij vraagt naar zaken die je als hulpverlener uit weer een ander soort bangigheid omzeilt: vanwege de trammelant die ze meebrengen, en omdat je je er zo machteloos bij voelt. Er wordt bijvoorbeeld geïnformeerd naar waar ouders heel erg / enigszins / geen behoefte aan hebben, zoals: iemand die op het kind kan passen; iemand die me helpt om niet zo'n rotgevoel over mezelf te hebben; een groter huis; iemand die

me leert hoe ik moet omgaan met de jaloezie van de andere kinderen; meer tijd voor mezelf; meer tijd met het kind, enzovoort. De NOSI stelt vragen die hierop lijken, maar is minder concreet en psychologiseert meer. 'Ziekte' en 'ontslag' zijn natuurlijk stressoren en het is goed dat de NOSI ernaar vraagt, maar dáárnaar vragen is toch minder verplichtend voor de hulpverlener dan de vraag of ouders misschien een oppas nodig hebben. De LAGKO vraagt naar ernstige symptomen van kinderen zoals zichzelf verwonden, en vragen die wijzen in de richting van depressiviteit of getob van ouders, maar niet naar geweld. De VGP stelt één vraag daarover: 'Sommigen in ons gezin slaan anderen in ons gezin'. Hij zit verstopt tussen 129 andere vragen naar wat er allemaal niet goed loopt thuis, maar hij stáát er. Weer geldt wat Van Lawick zegt: praten over andere zaken heeft weinig zin zolang de echt lastige onderwerpen worden omzeild. Praten over de opvoeding heeft weinig zin zolang ouders emotioneel en fysiek blut zijn en nooit een oppas hebben.

Niet-bange vragenlijsten breiden het repertoire aan hypothesen van de hulpverlener uit. De meeste vragenlijsten beperken zich echter tot veilige onderwerpen, zoals *gezinsinteractie*, *gezinsproblemen* en de *opvoedingssituatie* – ofwel: alles liever dan het echte falen en de echte sores van *ouders*.

Het gebruik van ouder-vragenlijsten krijgt gauw iets bazigs

Langemeijer, Pijnenburg & Veerman (1997, p.37) schrijven in een overzichtsartikel betreffende ouder-vragenlijsten: 'Door ouders een gezinsvragenlijst voor te leggen laten hulpverleners impliciet weten dat wat daar op staat belangrijk is.' Dus hulpverleners weten wat belangrijk is; ouders niet. De auteurs vervolgen: 'Het invullen zelf dwingt ouders na te denken over hun situatie.' Alsof ouders zich niet al suf hebben gepiekerd! Maar dat is misschien juist het probleem, en, zoals genoemde auteurs óók zeggen: een vragenlijst invullen 'kan helpen orde te scheppen in de chaos'. Of, zoals ik zou zeggen: het kàn de ouders in een meta-positie plaatsen (Van der Pas, 1996) ten opzichte van het eigen functioneren als opvoeder, waardoor zij een beter zicht krijgen daarop. Maar in principe heeft elk ouderbegeleidingsgesprek een ordenend effect, brengt het reflectie op gang en herstelt het de metapositie van ouders. Daarentegen is er bij 'institutionele communicatie', zoals tussen hulpvrager en hulpverlener, 'altijd een bepaalde asymmetrie. De "professional" heeft de communicatie meer onder controle dan de cliënt: door bepaalde onderwerpen niet of juist wel ter sprake te brengen, door het gebruik van jargon of door de regie aan zich te trekken over wie wanneer aan de beurt is' (Hoogsteder & Suurmond, 1997, p. 15). Vragenlijsten schuiven de woordenschat van de ander opzij en vervangen die door de eigen, meestal eentonige en beperkte, woordenschat. Denk aan quasi-jargon als 'tijdens de eetsituatie in de thuissituatie' in plaats van 'thuis tijdens het eten'.

Ouders die een vragenlijst invullen, onderwerpen zich aan de denk- en praathandleiding van degenen die de lijst ooit hebben gemaakt en weten wat belangrijk is, en van degene die nu de sleutel beheert voor het 'ontsluiten' van hun antwoorden. Over de bevindingen zelf is geen discussie mogelijk; die heeft de invuller zelf 'gemaakt'. Hoogstens over de interpretatie en de betekenis daarvan, en die 'maakt' de hulpverlener. De ouder kan het ermee oneens zijn, maar belaadt zich dan met het odium van eigenwijsheid, domheid en/of weerstand. Dit soort deskundigheids-bazigheid maakt zich niet als zodanig kenbaar maar is dwingender, want ongrijpbaarder, dan de pet van een politiemann.

Wanneer vormen de minpunten die ik aan het gebruik van ouder-vragenlijsten toedicht een risico voor ouderbegeleiding? Bij elke ouder die emoties of een verhaal kwijt wil; bij ouders die zich schuldig voelen, en misschien ook zijn; bij ouders met honderd eigen vragen en overwegingen; en bij ouders-in-verwarring die hopen op een hulpverlener met oog voor hun impasse. Ik ken geen ouders die cliënt zijn en die níet tot een van deze categorieën behoren.

Los van de geestesgesteldheid van ouders als cliënt zijn ouder-vragenlijsten van zichzelf ouder-onvriendelijk, en wel doordat ze uitgaan van visies op kinderen groot brengen die de werkelijkheid geweld aandoen. Daarover gaat het tweede deel van dit artikel.

De brede variatie in, en de smalle belangstelling van, oudervragenlijsten

Na een bijna eender getiteld overzicht van zeven lijsten (Veerman, 1987), publiceerden Langemeijer e.a. tien jaar later het hierboven genoemd overzicht van elf Nederlandstalige vragenlijsten voor het meten van *gezinskenmerken* ten behoeve van diagnostiek. Kennelijk is het verloop in vragenlijsten groot, want de overlap tussen deze overzichten is gering. (Men kan zich afvragen of de Nijmeegse Gezinsrelatie Test in het overzicht thuis hoort. Hij wordt alleen door de kinderen ingevuld en heeft veel weg van een projectietest ten aanzien van het functioneren van ouders voor wat betreft hun loyaliteit, rechtvaardigheid en andere, meer ethische kwaliteiten. Dat Nagy's gedachtegoed in gestandaardiseerde vorm wordt gegoten lijkt me trouwens een regelrechte misser. Laat hij het niet horen!)

De lijst van Langemeijer e.a. laat een bonte verzameling zien, met theoretische achtergronden die variëren van Nagy en Stierlin tot attributietheorie en leertheoretische ontwikkelingspsychologie. En natuurlijk Minuchin's structurele gezinstherapie en psychosomatisch gezinsmodel (geadapteerd). Langemeijer e.a. benadrukken dat vragenlijsten nooit de klinische ervaring en intuïtie van de diagnosticus kunnen vervangen. Gezien de toenemende 'noodzaak van systematische registratie van kind- en gezinskenmerken'(p.25) willen zij slechts de hulpverlener wegwijzen maken. Zij belichten zes aspecten van de uitgekozen lijsten: de theoretische achtergrond, wie ze invult en wat wordt bevraagd, het type gezinsdruk (feitelijke of ervaren stress), opbouw van de lijst en psychometrische eigenschappen. Zesmaal is 'gezin' de centrale term in de naam van een lijst, en tweemaal het woord 'ouder' (in 'ouderlijke stress' en 'ouder-kind interactie'). Verder heten de lijsten te gaan over 'opvoeding', 'gebeurtenissen' en 'bronnen van steun en spanning' - maar noch de attributietheorie, noch Nagy, noch structurele gezinstherapie, noch Olson's adaptatie/cohesie-model, bijvoorbeeld, gaan over opvoeding. Ze gaan over respectievelijk *ouders* die ten onterechte bepaalde intenties toeschrijven aan een kind, over *ouders* die het kind belasten met eigen problemen, *ouders* die geen gezag hebben, *ouders* die te veel of te weinig steun en leiding geven - met andere woorden over *ouders*. Tekort schietende ouders.

In de hierna volgende paragraaf gebruik ik de OKIV als casestudie om aan de hand daarvan toe te lichten dat de achtergrond van de meeste ouder-vragenlijsten a-theoretisch van aard is. Ze worden samengesteld zonder dat de samensteller goed weet wat 'kinderen grootbrengen' behelst, of hoe deze problematiek samenhangt met die antwoorden van ouders op vragenlijsten - anders dan dat er bij problemen van een kind nu eenmaal altijd verschil van visie is tussen ouders op het kind en op de aanpak, dat een of meer ouder-kindrelaties

verstoord zijn, en dat een of meer onderdelen van het opvoeden niet goed verlopen.

Mijn keuze voor de OKIV is gebaseerd op het feit dat deze lijst is uitgewerkt onder leiding van een gerenommeerd gezinstherapeut, en imponeert als 'systemisch' maar baseert zich op bij uitstek a-systemische en bovendien wollige theoretische concepten.

Een voorbeeld: de OKIV

Van de lijsten die Langemeijer e.a. noemen lijkt vooral de OKIV zeer bruikbaar: hij is kort (25 en 21 vragen per lijst), gaat volgens de makers niet uit van vage normen voor gezinnen zoals cohesie e.d., maar bevraagt feitelijk gedrag en affect, en is zodanig opgezet dat hij meer dan andere lijsten recht doet aan het gezin als een netwerk van relaties. Elke ouder vult namelijk een lijst in over elk kind, en elk kind over elk van de ouders. Dat is leuk voor alle gezinsleden, en zeker voor aangemelde kinderen. De gebruikelijke focus op hun gedrag valt weg in het ingewikkelde stramien van dyadische relaties dat nu object van studie is. Het corrigeert ook de hulpverlener die vergeet dat er méér kinderen zijn dan dat ene.

Alle ouder-kinddyades worden bevraagd, en wel rond de thema's: Conflict-hantering en Acceptatie. Mijn kanttekeningen bij de OKIV betreffen deze beide karakteristieken van de OKIV: eerst de nadruk op dyades, en vervolgens het smalle bereik van de twee kernthema's. Beide veronachtzamen ze namelijk het sterk procesmatige van ouder-kindinteractie, en ze de-sensitiveren de hulpverlener voor de ervaring van ouders.

Van triades terug naar dyades

De OKIV vraagt de gezinsleden om zich uit te spreken over dyades waarvan ze zelf deel uitmaken, en niet over andere dyades in het gezin. Aan moeder wordt gevraagd hoe zij haar relatie met Eelco ziet, maar niet hoe zij de relatie Eelco-vader ziet, noch aan Eelco hoe hij de vader-moeder-dyade beoordeelt. De ouder-dyade komt alleen ter sprake, later, via de omweg van (divergerende) antwoorden van de beide ouders over de kinderen, en vice versa (zoals in een voorbeeld van Lange, Evers & Jansen, 2000, p. 227). Het lijkt zo of elke dyadische interactie op zichzelf staat. Verbindingen zijn in de vragenlijst niet aan de orde – terwijl die, zeker als we aan de ouderdyade denken, elke andere dyade direct beïnvloeden. Wanneer moeder vindt dat vader te toegeeflijk is met Julie, beïnvloedt dat zowel haar oordeel over Julie, als ook Julie's oordeel over haar en vader. De lijsten zelf focussen alleen op wat zich afspeelt tussen elk van de beide ouders en Julie; níet op waar dat vandaan komt.. Interferentie van de ene dyade met de andere is niet aan de orde.

Anders gezegd: triadische fenomenen ontbreken in de OKIV. Toch verwijzen drie artikelen van Lange e.a. over deze vragenlijst naar auteurs over gezinsstructuur en over structurele gezinstherapie, en Lange zelf, hoofdauteur van genoemde artikelen, staat voor (op gedragsverandering gerichte) gezinstherapie. Naar de waarschijnlijk oorspronkelijke bedenkers van de lijst, Van der Schaar, Schwartz en Schoenmakers, wordt alleen in het eerste van de drie artikelen verwezen, en wel naar geschriften van hun hand uit 1989, 1989 en 1994. Het lijken interne publicaties van de Vakgroep Klinische Psychologie van de Universiteit van Amsterdam. Bedoelt Lange derhalve, wanneer hij in elk van genoemde artikelen nadrukkelijk stelt dat de OKIV dyadisch van structuur is, dat hij, misschien om onderzoekstechnische redenen, in dit geval afstand neemt van het concept 'sys-

Van proces terug naar norm

De OKIV bevraagt de ouder-kind-dyades rond twee opvoeddimensies: Conflictoplossing en Acceptatie. Dit begrippenpaar is een klassieker in de pedagogische en ontwikkelingspsychologische literatuur. Het wordt ook wel aangeduid als warmte/steun versus gezag/eisen. De eersten staan voor de relationele vaardigheden van ouders en voor hun vermogen een kind zich veilig en geaccepteerd te doen voelen. De tweede betreft het socialisatieproces en de mate waarin zij hun kind het rechte pad op weten te sturen. Tezamen vormen zij de twee meetlatten waaraan wordt gerefereerd in bijna alle onderzoek over het functioneren van ouders. De onderzoeksschool die zich ermee bezig houdt, eertijds aangevoerd door Maccoby & Martin (1983), hanteert als ideaaltype de autoritatieve opvoedstijl: een hypothetische-, optimale mix van steunen en ferm zijn. Dit idee manifesteert zich doorgaans, zoals ook bij de OKIV, in vragen aan het kind die neerkomen op de vraag of papa/mama lief zijn, begrijpend en steunend, en of jij naar ze luistert. En, omgekeerd, of de ouder het kind lief vindt en er iets over te zeggen heeft. Als dat alles soms/zelden/nooit het geval is, is er een probleem. Maar was dat niet de reden waarom ze zich aanmeldden? Vormen niet 'ze luistert niet', 'we snappen niets van dat kind', 'we weten niet hoe we hem aan moeten pakken' en 'we krijgen ruzie om haar' de kern van zo ongeveer alle aanmeldingsproblematiek? Nog eens via een vragenlijst bevestigen dat de ouders geen gezag hebben, hem niet begrijpen, haar geen grenzen stellen, en het oneens zijn, en dat herformuleren in vakjargon, lijkt een overbodige exercitie. Als het begrippenpaar Conflictoplossing/Acceptatie inzicht gaf in kinderen grootbrengen zou het houvast kunnen geven, maar dat doet het niet, en ook ontbreekt een precieze omschrijving van deze termen (De Brock, 1994). Ze zijn eenvoudigweg te globaal, hoe ook omschreven, en gaan voorbij aan het procesmatige van ouder-kindinteractie: aan de fluctuerende werkelijkheid van die interactie, van kinderen in ontwikkeling (of niet), van ouderschap in groei (of niet), van triades – en van de onvermijdelijke maar vaak verwaarloosde interactie tussen opvoeden en context.

Lange e.a. (1998, p.225) schrijven over de OKIV: hij 'stelt zowel onderzoekers als klinici in staat na te gaan en in "harde cijfers" weer te geven, hoe elke ouder afzonderlijk de relatie met elk der kinderen afzonderlijk beoordeelt – en omgekeerd' - maar de interpretatie van die cijfers voor dit ene kind en hun betekenis ten aanzien van zijn opvoeding zijn niet hard. Ze bieden geen inzicht, geen diagnostiek en geen hulp. Hoogstens brengen ze de clinicus op een idee, en evenals elke andere hypothese moet dat idee worden getoetst bij de ouders voordat het informatie verschaft en als leidraad kan dienen. Het idee van harde cijfers behoort tot de wensdromen van ras-empirici als Lange, zoals autoritatieve opvoeding figureert in de dromen van pedagogen. Intussen worden dergelijke dromen al te makkelijk tot norm verheven, en laat men na de processen te onderzoeken die tot andere uitkomsten leiden. Wat heeft bij dit kind tot probleemgedrag geleid en tot de onmacht van deze overigens competente ouders tegenover dat gedrag? Wat betekent het voor ieder van hen? Hoe verklaren ze *elkaars* onmacht? Welke reacties daarop nemen ze waar bij het kind? Wat neemt het kind zelf waar van hun spanning over dat gedrag? Wat ziet het als de achtergrond daarvan? Zulke (niet-dyadische) vragen zoeken niet naar oorzaken of harde feiten, maar introduceren het idee van driehoeken, van nooit stilstaande processen, en van relaties tussen relaties.

Tenslotte: toch terug naar gesprekken?

Noch de systeemoptiek, noch het idee van dyades, noch het pedagogisch begrippenpaar Conflictoplossing/Acceptatie heeft veel verstand van de dagelijkse werkelijkheid van kinderen grootbrengen. Hoe vreemd het ook klinkt voor theoretische invalshoeken die heten zich bezig te houden met respectievelijk gezinnen en opvoeding, geen van hen is van zichzelf sensitief ten aanzien van ouders. Hun basis ligt niet in observaties van gewoon ouderschap, maar in theoretische noties en correlatieve onderzoek en hun kennis kan worden gekarakteriseerd als 'naïef' (Van der Pas, 2003). Vragenlijsten die hierop zijn gebaseerd leiden de aandacht van hulpverleners wèg van hun intuïtieve aandacht voor details, wèg van klinische blik en clues, en dooft hun interesse in de vraag 'what makes these people tick?'

Er zal altijd spanning bestaan tussen wat hulpverleners willen weten of kunnen gebruiken, en wat ouders nog meer willen en kunnen vertellen. En tussen de positie van de ouder als eindverantwoordelijke consultvragers betreffende het kind, en de ouder als mogelijk verantwoordelijk voor het probleem of de instandhouding daarvan. Misschien moet ik zeggen: tussen kindgerichte diagnostiek en de ouderbegeleidende positie. In mijn ogen vergroot het gebruik van vragenlijsten die spanning, en is de informatie die wordt gegenereerd (en geordend) in nieuwsgierige gesprekken met ouders altijd subtieler, relevanter, en rijker dan de uitkomsten van welke lijst ook. Het mogelijk nut van die uitkomsten weegt niet op tegen de hierboven genoemde negatieve bijwerkingen van het gebruik van vragenlijsten *in ouderbegeleiding*. Integendeel, en daarom dient elke ouder-vragenlijst een waarschuwingsticker te dragen.

Lijst van hierboven genoemde vragenlijsten

CBCL – *Child Behavior Check List* (Achenbach & Edelbrock, 1983)
LAGKO – *Lijst van Aandachtsvelden voor het Gedrag van het Kind volgens de Ouder/opvoeder* (Weterings, Pruijs, Bloemberg, Pool & Van den Bergh, 2003)
NOSI – *Nijmeegse Ouderlijke Stress Index* (De Brock, Vermulst, Gerris & Abidin, 1992)
NVOS – *Nijmeegse Vragenlijst voor de OpvoedingsSituatie* (Wels & Robbroeckx, 1989)
OKIV – *Ouder-Kind Interactie Vragenlijst*. (Lange, Wiers & Blonk, 1998; Lange, Evers & Jansen, 2000; Lange, Evers, Jansen & Dolan, 2002)
Parents' Needs Survey – (Seligman & Darling, 1989)
VGP – *Vragenlijst voor GezinsProblemen* (Koot, 1997)

Geraadpleegde literatuur

Achenbach, T.M. & Edelbrock, S. (1983). *Manual for the Child Behavior Checklist and Revised Behavior Profile*. Burlington VT: University of Vermont.

Brock, A.J.L.L. de (1994). *Ouderlijk opvoedkundig handelen: de invloed van ouder- kind- en contextuele kenmerken*. Nijmegen: Universiteitsdrukkerij Nijmegen.

Brock, A.J.J.L. de, Vermulst, A.A., Gerris, J.R.M. & Abidin, R.R. (1992). *NOSI: Nijmeegse Ouderlijke Stress Index*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Hoogsteder, M. & Suurmond, J. (1997). *'U krijgt er een beschermengel bij'*. Utrecht: Vakgroep Sociale Wetenschappen UvU.

- Koot, H.M. (1997). *Handleiding bij de vragenlijst voor gezinsproblemen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Lange, A., Wiers, R. & Blonk, R. (1998). Constructie, validatie en beschrijving van de Ouder-Kind Interactie Vragenlijst. *Systeemtherapie* 10,4: 253-273.
- Lange, A., Evers, A. & Jansen, A. (2000). De Ouder-Kind Interactie Vragenlijst-Revised (OKIV-R). *Systeemtherapie* 12,4: 213-230.
- Lange, A., Evers, A., Jansen, H. & Dolan, C. (2002). PACHIQ-R: the Parent-Child Interaction Questionnaire-Revised. *Family Process*, 41
- Langemeijer, K., Pijnenburg, H.M. & Veerman, J.W. (1997). Het gebruik van vragenlijsten in de gezinsdiagnostiek. In K. Pijnenburg, C.M. van Rijswijk, A.J.J.M. Ruijsseenaars en J.W. Veerman (red.). *Pedagogisch Jaarboek 1997*. Delft: Eburon.
- Lawick, J. van & Groen, M. (1998). *Intieme oorlog; over geweld en kwetsbaarheid in gezinsrelaties*. Amsterdam: Van Genneep.
- Maccoby, E.E. & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: parent-child interaction. In P.H. Mussen (ed.), *Handbook of Child Psychology IV*. New York: Wiley & Sons.
- Pas, A. van der (1996). *Naar een psychologie van ouderschap. Handboek Methodische Ouderbegeleiding 2*. Rotterdam: Ad. Donker.
- Pas, A. van der (2000). *De weerbarstige praktijk van alledag. Handboek Methodische Ouderbegeleiding 10*. Rotterdam: Ad. Donker
- Pas, A. van der (2003). *A serious case of neglect: the parental experience of child rearing*. Delft: Eburon.
- Seligman, M. & Darling, R.B. (1989). *Ordinary families, special children: a systems approach to childhood disability*. New York: Guilford.
- Veerman, J.W. (1987). Het meten van gezinskenmerken. *Kind & Adolescent* 8,2: 60-82.
- Watzlawick, P., Beavin, J.H. & Jackson, D.D. (1967). *Pragmatics of human communication*. New York: W.W. Norton & Company.
- Wels, P.M.A. & Robbroeckx, L.M.H. (1989). *Nijmeegse Vragenlijst voor de Opvoedingssituatie (NVOS – 3^e versie)*. Nijmegen: Katholieke Universiteit.
- Weterings, A.M., Pruijs, H., Bloemberg, W.A., Pool, W. & Bergh, P.M. van den (2003). *LAGKO Lijst van Aandachtvelden voor het Gedrag van het Kind volgens de Opvoeder voor kinderen van 1 t/m 15 jaar*. Amsterdam: SWP.